

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.15>
УДК 321.01: 340.12: 323.27: 342.729

**ДЕРЖАВА І РЕВОЛЮЦІЇ. ЧАСТИНА VII. ФОРМУВАННЯ
КОНСОЛІДОВАНОГО, СОЦІАЛЬНО-ЗАХИЩЕНОГО СУСПІЛЬСТВА
ЯК ПРОВІДНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ, ЩО ГАРАНТУЄ ЇЇ ІСНУВАННЯ,
СТАБІЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ**

Кононенко Ю.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3703-7774>,*

Джолос С.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0001-5523>
debofor@gmail.com*

*Попередні статті з циклу «Держава і революції» були опубліковані у
журналі «Публічне право»: № 1-4 (41-44) за 2021 р. і № 1 (45) за 2022 р.*

Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Держава і революції. Частина VII. Формування консолідованого, соціально-захищеного суспільства як провідна функція держави, що гарантує її існування, стабільний розвиток та національну безпеку.

Стаття присвячена проблематиці формування консолідованого, соціально-захищеного суспільства як найважливішої функції держави, що гарантує її існування, стабільний розвиток та національну безпеку.

З'ясовано, що реальним фундаментом державності є не фантастичні революційні ідеї і новації, а сила держави, державний апарат і силові структури, що необхідні для утвердження влади та втілення у життя владних рішень.

Вказано на переваги аристократично-меритократичного правління, і, водночас, наголошено, що навіть владарювання «поганого» правителя є кращим, ніж авантюрна спроба його повалення.

Охарактеризовано рівень життєздатності нових режимів, утворених шляхом народної революції і військового перевороту.

Обґрунтовано думку про те, що саме держава сприяє формуванню народу як єдиної політичної спільноти, що вимагає від неї активної творчої діяльності та налагодження внутрішніх міжрегіональних економічних і господарських зв'язків, які повинні згуртувати суспільство та забезпечити його добробут. Зауважено, що ліберальний курс «мінімальної» держави є згубним, оскільки він унеможливає розвиток зазначених зв'язків, виключає здатність держави до розвитку, робить її залежною від іноземців і є вигідним для панування клептократії та олігархії. Зазначено, що досвід багатьох країн світу вказує на доречність антиліберальної політики.

Вказано, що утвердження середнього класу та соціальної держави, як важливі засади суспільної стабільності, тісно споріднені з ідеями держави загального благоденства, патерналістської, етатистської держави, а також розкрито основні засади діяльності останньої.

Наголошено на неприпустимості прославлення революцій. Вказано на необхідність виховання громадянської свідомості на засадах етатизму і консерватизму. Висвітлено й узагальнено основні

засади формування консолідованого, соціально-захищеного суспільства і попередження революцій тощо.

Ключові слова: революція, суспільство, аристократія, меритократія, лібералізм, мінімальна держава, олігархія, соціальна держава, міжрегіональні економічні та господарські зв'язки, етатизм, консерватизм.

Kononenko Yu. S., Dzholos S. V. The State and Revolutions. Part VII. Formation of the consolidated, socially protected society as the main function of the state, which guarantees its existence, stable development and national security.

The article is devoted to the problems of formation of the consolidated, socially protected society as the main function of the state, which guarantees its existence, stable development and national security.

It was found that the power of state, state apparatus, military and security services, but not the fantastic revolutionary ideas and innovations, are the real fundament of the statehood, because they give the opportunity to keep the power as well as to realize the political will.

The authors tell about the advantages of the aristocratic and meritocratic rule, and, at the same time, say that even the rule of the “bad” ruler is better than the adventurous attempt to overthrow him.

The vitality of the new regimes, which came to the power with the help of the popular revolution and the military coup, was characterized.

The authors say that the state contributes to the formation of the nation as the unitary political community. The realization of this mission demands the creative activity of the state and the development of the internal trans-regional business and economic ties, which should unite the society and guarantee its welfare. At the same time, the liberal line of policy of the “minimal” state is harmful, because it prevents the creation of these ties, excludes the ability of the state to development, makes the state dependence on foreigners and is advantageous to kleptocracy and oligarchy. It was noted that the experience of many countries shows the advisability of anti-liberal policy.

It was substantiated that the formation of the middle class and the social state, as the important grounds of the social stability, are connected with the ideas of the welfare state, paternalistic and etatistic state. The main aspects of the etatistic state activity were disclosed.

It was emphasized that it is inadmissible to glorify the revolutions. The authors say that the civic consciousness should be formed on the principles of etatism and conservatism. The main grounds of the formation of the consolidated, socially protected society and the prevention of revolutions, etc. were covered and summarized.

Key words: revolution, society, aristocracy, meritocracy, liberalism, minimal state, oligarchy, social state, trans-regional business and economic ties, etatism, conservatism.

Постановка проблеми. Революції найчастіше відбуваються в тих країнах, де наявні певні, іноді досить значні, соціально-економічні та інші негаранти. Водночас, історичний досвід та події сучасності переконливо свідчать, що революційна перебудова суспільства найчастіше призводить до загострення існуючих проблем та тотальної руйнації політико-правових та соціально-економічних устоїв держави і суспільства. Таким чином, вельми важливою теоретичною і практичною задачею є дослідження змісту і форм реалізації такої важливої функції держави, як формування консолідованого, соціально-захищеного суспільства, наявність якого гарантує стабільний розвиток держави та національну безпеку.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питання забезпечення держави і суспільства від революційних потрясінь, формування консолідованого, соціально-захищеного суспільства перебували у полі зору багатьох діячів та мислителів давнини і сучасності, зокрема таких, як: Ж. Аділова, Аристотель, М.О. Бердяєв, Е. Берк, М.В. Буроменський, П.В. Верньо, І.А. Гвоздева, Г.В.Ф. Гегель, Т. Гоббс, Л. Гумплович, В.О. Гусєв, В.В. Дубічинський, К.В. Душенко, А. Камю, Дж. М. Кейнс, Л.Р. Клейн, М.М. Коркунов, А.Ф. Крижановський, В.І. Кузицин, С.С. Кузнець, Б. Кухта, Е. Кьост, С.Л. Лисенков, Ф. Ліст, Н. Макіавеллі, О. Мамедов, Л.С. Мамут, І.Л. Маяк, Д.І. Менделєєв, О.М. Мироненко, Дж.Е. Мід, Ф.Е. Модильяні, А. Мюллер, В.С. Нерсесянц, Ю.М. Оборотов, М. Оверченко, Г. Пайда, Ф.Д. Рузвельт, П.Е. Самуельсон, Н. Саркозі, С.П. Сисягін, Р.М. Солоу, Дж. Сорос, Дж. Тобін, В.С. Філонич, І.Г. Фіхте, Б.М. Чичерін, Г.Ф. Шершеневич, Р. Штаммлер, В.М. Щекотихін та ін.

Формулювання цілей статті. Разом із тим, вбачається, що деякі окремі аспекти досліджуваної проблематики за сучасних умов потребують нових підходів і оцінок. Тож, у межах цієї статті ми плануємо: а) з'ясувати, що реальним фундаментом державності є не романтичні революційні ідеї і новації, а державний механізм та, насамперед, апарат, що необхідні для утвердження влади та втілення у життя владних рішень; б) вказати на переваги аристократично-меритократичного правління, і, водночас, наголосити, що навіть владарювання «поганого» правителя є кращим, ніж авантюрна спроба його повалення; в) охарактеризувати рівень життєздатності нових режимів, утворених шляхом революції і військового перевороту; г) обґрунтувати думку про те, що саме держава формує народ як єдину політичну спільноту, що вимагає від неї активної творчої діяльності, налагодження внутрішніх міжрегіональних економічних і господарських зв'язків, які повинні консолідувати суспільство та забезпечити його добробут; г) зробити акцент на тому, що ліберальний курс «мінімальної» держави є згубним, оскільки він унеможливує формування зазначених зв'язків, послаблює державу, виключає її здатність до розвитку, створює умови для панування олігархії та встановлення клептократичних форм правління; д) зазначити, що досвід багатьох країн світу вказує на доречність антиліберальної політики; е) проакцентувати, що становлення середнього класу та утвердження соціальної держави є важливою засадою громадянського миру і консенсусу; є) розкрити сутність і форми діяльності держави загального благоденства, а також ество патерналізму та етатизму; ж) наголосити на неприпустимості глоризації революцій та вказати на необхідність виховання громадянської свідомості на основах етатизму і поміркованого консерватизму; з) висвітлити та узагальнити основні засади формування консолідованого, соціально-захищеного суспільства і попередження революцій тощо.

Виклад основного матеріалу.

У шести попередніх статтях ми досить докладно висвітлили різні аспекти, пов'язані з революціями. Тож, у межах цієї, завершальної, статті ми плануємо вказати на основні засади діяльності держави щодо формування консолідованого соціально-захищеного суспільства, що є важливою гарантією існування держави, національної безпеки, стабільного розвитку і попередження революцій.

Насамперед, слід зазначити, що революційні романтики доволі часто намагаються будувати державу на принципово нових, неперевіраних політичним і історичним досвідом, засадах з певним фантазмагоричним забарвленням, що призводить до недооцінки реальних факторів, які забезпечують існування та непохитність держави. В результаті, під час революцій виникають різноманітні слабкі політичні режими на кшталт Центральної Ради 1917-1918 рр., які, через певний час, мусять або загинути, або благати про підтримку «зовнішніх партнерів», які би забезпечили їх існування до тих пір, поки такі режими хоч трохи спроможні виконувати взяті на себе кабальні зобов'язання...

Враховуючи, що подібні слабкі режими є зручною розмінною монетою у торгах великих держав, «міжнародні партнери» свідомо їм нав'язують різноманітні завідомо згубні ідеї на кшталт лібералізму, прав людини, демократії, верховенства права, свободи, рівності, «права народу на повстання» тощо. Для подібних слабких режимів у міжнародному праві навіть існує спеціальний різновид визнання – визнання *de facto*. Зокрема, М.В. Буроменський вказує: «Визнання *de facto* має місце при сумнівах щодо життєздатності нової держави, коли встановлюються міжнародні відносини в деяких сферах співробітництва (економічній, культурній, екологічній та інших), а саме визнання може бути відкликане» [1, с. 36].

Водночас, якщо певна слабка держава є зряддям більш тривалих комбінацій в імперській політиці великих держав, її існування може затягнутися на кілька десятиліть. Таке утворення навіть пишатиметься його визнанням *de jure* як «молодої незалежної держави», але тільки до тієї пори, доки великі держави не дійдуть згоди з основних питань і, таким чином, псевдодержава з маріонетковим режимом остаточно не втрапить свого розмінного значення. Зрозуміло, що це стосується не тільки історичних подій сторічної давнини, але і сучасної політичної реальності...

Тож, слід сказати, що розсудливі, мудрі та дійсно патріотичні політики ніколи не стануть приносити в жертву примарним революційним надіям інтереси держави, і, навпаки, покладуть в основу її розбудови не абсурдні революційні ідеї, а справжні фактори, що забезпечують силу держави.

Зокрема, ще на початку XVI ст. видатний італійський мислитель Н. Макіавеллі писав: «влада государя повинна будуватися на міцній основі, інакше вона рухне. Основою же влади в усіх державах... служать хороші закони і хороше військо. Але хороших законів не буває там, де немає хорошого війська, і навпаки, де є хороше військо, там і закони хороші» [2, с. 77].

У свою чергу, Г.Ф. Шершеневич вказує, що «державна влада є заснована на самостійній силі воля одних (владарюючих) підкорювати собі волю других (підвладних)» [3, с. 224]. Джерелами цієї сили є: фізична сила та військо; військова дисципліна, що забезпечує психічну стійкість армії; божественний ореол влади; традиція; матеріальне багатство владарюючих; державна організація (механізм держави, бюрократична ієрархія та техніка, що дають змогу шляхом найслабшого натиску апарату держави здійснювати величезні суспільні ефекти); співчуття населення, що ґрунтується на усвідомленні необхідності державного порядку та на схваленні існуючої форми державної організації [3, с. 224-230].

Зауважимо, що, по суті, саме сила є першочерговою основою існування будь-якого державного ладу та порядку у суспільстві. Л. Гумплович небезпідставно зазначав, що «Історія не дає нам жодного прикладу, де би держава виникала не за допомогою насильства, а якимось інакше» [4, с. 47, 71], при цьому, «тільки по відношенню до завойовницького походження держав вчені посилаються на історію і таким чином визнають його історично достовірним, а інші способи виникнення, нібито очевидні самі по собі, допускаються без історичних доказів» [4, с. 49].

Саме тому Н. Макіавеллі ще у XVI ст. стверджував, що «Государ не повинен мати ні інших думок, ні інших турбот, ні іншої справи, окрім війни, воєнних встановлень і воєнної науки, оскільки війна – це єдиний обов'язок, який правитель не може покласти на іншого. Військове мистецтво володіє такою силою, що дає змогу не лише утримати владу тому, хто народжений государем, але й досягнути влади тому, хто народився простим смертним. І навпаки, коли государі думали більше про задоволення, ніж про військові справи, вони втрачали навіть ту владу, яку мали. Нехтування цим мистецтвом є головною причиною втрати влади, як володіння ним є головною причиною здобуття влади» [2, с. 87].

При цьому, мислитель вказує, що ті правителі, які мусять упрошувати, приречені, а ті, які можуть застосувати силу, рідко зазнають невдач, «Ось чому всі озброєні пророки перемагали, а всі беззбройні гинули. Адже, на додачу до сказаного, слід мати на увазі, що норов людей непостійний, й якщо обернути їх у свою віру легко, то утримати у ній важко. Тому потрібно бути готовим до того, щоби, коли віра в народі вичерпається, примусити його повірити силою. Мойсей, Кір, Ромул і Тезей, якби вони були беззбройні, не могли би добитися тривалого дотримання даних ними законів. Як це і сталося у наші дні з Джіроламо Савонаролою: запроваджені ним порядки рухнули, як тільки натовп перестав у них вірити, натомість у нього не було засобів укріпити у вірі тих, хто ще вірив йому, і примусити до неї тих, хто вже не вірив. На шляху людей, подібних тим, що я тут перелічив, виникає багато труднощів і багато небезпек, для подолання яких потрібна велика доблесть. Але якщо ціль досягнута, якщо цар заслужив визнання підданих та усунув задрісників, то він на довгий час знаходить могутність, спокій, почесні і щастя» [2, с. 52-53], а разом із ним – також і його держава, суспільство та народ завдяки забезпеченню політичної стабільності.

Тож, за будь-яких обставин, за державою має залишатися монопольне право на застосування насильства та право на самозахист від протиправних посягань зовнішніх і внутрішніх ворогів в ім'я забезпечення інтересів суспільства, тим більше, що, за влучним висловом Ю.М. Оборотова, «стійкість держави, по суті, пов'язана з необхідністю існування механізму придушення» [5, с. 226].

Таким чином, насильство не тільки породжує державу, але також є її фундаментом впродовж всього існування та найважливішим фактором, що забезпечує її здатність виконувати свої завдання і функції, зокрема такі як забезпечення миру, порядку і добробуту суспільства.

Зауважимо, при цьому, що, враховуючи величезну відповідальність, яку несуть управлінці за долю ввірених їм людей та територій, владарювання (насамперед, державне управління і військова служба), в ідеалі, має здійснюватися на аристократично-меритократичних засадах, адже, за влучним висловом М.О. Бердяєва, «Аристократична влада – влада кращих і шляхетніших, сильніших за обдаруваннями, вона є не право, а обов'язок, не претензії, а служіння» [6, с. 29]. При цьому, права владарюючих повинні мати певні політико-правові підстави і врівноважуватися їх обов'язками, а привілеї – відповідати корисності функції, здійснюваної на благо суспільства. Слід зазначити, що порядок, спокій і стабільність може забезпечити лише та панівна політична еліта (клір, дворянство, буржуазія, партократія тощо), яка найкраще відповідає основним завданням і усвідомлює виклики, що стоять перед державою на певному етапі її розвитку.

Водночас, варто зазначити, що навіть перебування при владі «поганого» правителя є кращим, аніж авантюрні спроби його повалення, оскільки вельми сумнівно, що новий правитель буде кращим за старого, зате можна бути цілком впевненим у тому, що революційний хаос, в кращому разі, відкине державу на десятиліття назад, а, в гіршому, – призведе до численних жертв та втрати державності.

При цьому, не слід дивуватися, що в більшості випадків, особливо у Новітній історії, нова влада, сформована революційним шляхом, є нежиттєздатною, оскільки не володіє жодним із наведених вище джерел сили, визначених Г.Ф. Шершеневичем [3, с. 224-230]: сила держави, військо та військова дисципліна першими приходять у занепад у результаті революції; божественний ореол влади та традиції відмітаються, оскільки прямо суперечать революційним ідеям та новаціям; нові владарюючі або не володіють матеріальним багатством, оскільки саме для його захоплення вони й очолюють революцію, або не збираються використовувати його в інтересах суспільства, пограбувати яке – їх «свята» місія; державна організація – це те, що в першу чергу знищується революцією; співчуття населення нова революційна влада має лише нетривалий проміжок часу, до тих пір, поки не встигне дискредитувати себе своїми відверто недолугими чи клептократичними діями.

Отже, варто визнати, що т.зв. «народні» революції приречені на невдачу, хоча певні шанси на успіх можуть мати військові перевороти, оскільки, у такому разі, влада переходить до тих, хто, хоча би теоретично, спроможний її утримати. Так, у разі військового перевороту, новосформована влада має таке найважливіше джерело сили, як військо і військова дисципліна, а також може спиратися і на такі допоміжні фактори, як сакральність влади, традиція, матеріальне багатство, державна організація, співчуття населення тощо. Історія дає тому чимало підтверджень – від правління Наполеона до диктатури А. Піночета та ін.

Разом із тим, зрозуміло, що більшість суспільних негараздів, які і породжують революційну ситуацію, коріняться, як правило, у проблемах соціально-економічного характеру, тож, для забезпечення порядку і процвітання суспільства, владі (старій або новій) не можна залишати поза увагою питання економіки, форм власності, типу виробничих відносин тощо.

Проте, Н. Макіавеллі слушно зазначає, що «презирство і ненависть підданих – це те саме, чого государ повинен побоюватися більше всього» [2, с. 94]. Класик пише: «Аби уникнути ненависті, государю необхідно утриматися від посягань на майно громадян і підданих і на їх жінок. Навіть коли государ вважає за необхідне позбавити когось життя, він може зробити це, якщо наявне необхідне обґрунтування й очевидна причина, але він повинен побоюватися посягати на чуже майно, оскільки люди скоріше пробачать смерть батька, аніж втрату майна» [2, с. 97].

Таким чином, якщо будь-яка влада, нова чи стара, еволюційно чи революційно сформована, почне перерозподіл власності, це викличе відчайдушний опір тисяч і мільйонів законних і незаконних власників, чий права опиняться у небезпеці. Закономірно, це призведе до кривавої та руйнівної громадянської війни, в якій загинуть тисячі і мільйони невинних жертв, а сама країна зазнає жахливого спустошення. От і постає питання: якими би високими мотивами не керувалася нова влада, сформована шляхом народної революції чи військового перевороту, чи зможе вона вчасно зупинитися? Вельми красномовною відповіддю на це питання є досвід Кромвелля, якобінців, більшовиків та ін.

Отже, якщо неможливо «малою кров'ю» провести оперативну спецоперацію з винищення клептократичної політичної та економічної еліти і націоналізації її майна, поміркованому і розсудливому режиму, що дбає про благо держави і суспільства, залишається єдиний варіант. Він полягає не у масовому відібранні наявної власності та засобів виробництва, а у створенні державою значної кількості нових. У такий спосіб старі засоби виробництва, що перебувають у приватній власності, ніби розчиняться у великому масиві нових засобів виробництва державної власності. Таким чином, держава набуде ролі основного, найбагатшого і наймогутнішого суб'єкта господарювання, що може не боятися конкуренції та тиску з боку приватних власників, а державна власність складе основу економічної могутності держави, процвітання суспільства та добробуту народу. Зрозуміло, що йдеться про справу не одного дня чи року, а про тривалий шлях еволюційного розвитку, що потребує зусиль кількох поколінь, політичної стабільності та спокою, тобто відсутності революцій.

У цьому контексті варто наголосити, що державі може бути притаманна настільки грандіозна функція, як створення нації, виразником й уособленням якої вона є: справді, радше держава формує народ, а не навпаки, адже саме вона сприяє гармонізації інтересів, стимулюванню об'єднання і дозрівання народів [7, с. 10].

Дійсно, достатньо згадати, що сучасні національні держави існують як єдине ціле з тих часів, коли певні території та народи, що на них проживали, були об'єднанні під єдиною владою (часто шляхом завоювання) певною видатною історичною постаттю. Так, на прикладі України-Русі можна сказати, що поляни, древліяни, сіверяни, дуліби, тиверці, уличі, білі хорвати, полочани, дреговичі, словени, кривичі, в'ятичі, радимичі, чудь, меря, весь тощо так і залишалися би розрізненими племенами, якби,

свого часу, їх не об'єднали Рюриковичі в єдину державу – Русь. У свою чергу, «Бургундія, Нормандія, Шампань або Прованс...» та інші землі були об'єднані в єдине ціле – Францію – лише після Столітньої війни 1337-1453 рр. При цьому, зауважимо, що під час тієї війни чимало територій, які сьогодні сприймаються як споконвічно французькі, зокрема Бургундія, Аквітанія (включаючи Гієнь і Гасконь), Бретань (частково) та ін., воювали якраз на боці Англії, і тільки її поразка призвела до їх включення та подальшої інтеграції до складу Французького королівства. Те саме, загалом, можна сказати і про формування території Великобританії, Іспанії, Німеччини, Італії та майже будь-якої іншої держави.

При цьому, варто пам'ятати, що, зазвичай, у наш час адміністративно-територіальні одиниці поєднуються і продовжують існувати як одне ціле – держава (особливо молода) – не на основі династичних зв'язків монархів, ідеологічних завітів, грубого завоювання чи фанатичної ненависті підданих до вигаданих або дійсних ворогів, а на основі існування спільних (насамперед економічних) інтересів та взаємних потреб людей, які мають бути задоволені державою. Тож, державотворчі процеси повинні ґрунтуватися не на дешевій передвиборчій демагогії і примітивних беззмістовних гаслах, а на реальному згуртуванні держави-нації за допомогою поєднання різних її частин економічними та господарськими зв'язками.

Фактично, будь-яка держава існує тривалий час у певних визначених кордонах лише тому, що впродовж історії її регіони були взаємопов'язані виробничими, технологічними, економічними та господарськими зв'язками, які зберігають актуальність і в сучасності. У протилежному випадку, сучасна політична карта світу була би зовсім іншою.

Зауважимо, при цьому, що розпад імперій неодмінно породжує величезну кількість проблем, починаючи з питань невідповідності нових кордонів фактичному розселенню різних етносів, що колись були об'єднані однією державою, і закінчуючи розривом усталених господарських, культурних та інших зв'язків, що призводить до економічної та духовної кризи. Прикладом тому може бути не тільки загострення міжнародних конфліктів на пострадянському просторі, але й доля Європи впродовж останніх півтора тисяч років, все буття якої, починаючи з V ст. н.е., з перемінним успіхом тяжіє до відродження єдності часів Римської імперії – у формі Франкської імперії Карла Великого, середньовічних претензій римських пап на вселенську світську владу, Священної Римської імперії германської нації, завоювань Наполеона і Гітлера, зрештою, і сучасного ЄС тощо.

При цьому, якщо довільно встановлені кордони між державами (чи їх адміністративно-територіальний поділ) заважають подальшому соціально-економічному розвитку, виникає потреба в їх адаптації до існуючих потреб. Така «адаптація» може відбуватися по-різному – шляхом насильницького загарбання території, обміну територіями, цесії чи формування інтегрованих наддержавних утворень на кшталт ЄС тощо.

Водночас, за будь-яких обставин, держава, яка дбає про майбутнє і своїх громадян, повинна сприяти розвитку внутрішніх зв'язків між регіонами та людьми (народами), що їх населяють, аби унеможливити появу зовнішніх економічно-господарських (та інших) зв'язків окремих регіонів і людей з іншими державами, що може призвести до потреби «адаптації» державних кордонів до таких потреб.

Таким чином, ліберальний курс т.зв. «мінімальної» держави є згубним (якщо тільки він не являє собою завуальовану форму зовнішньої експансії та прив'язки слабших держав до «економічної метрополії», як це роблять держави Заходу, скажімо, за допомогою фрітрейдерства), оскільки замість формування внутрішніх міжрегіональних зв'язків, що згуртовують народ і державу, відбувається потурання засиллю іноземних впливів, які можуть призвести до розпаду чи розчленування держави в угоду вигаданим чи дійсно сформованим за роки ліберальної бездіяльності зовнішнім зв'язкам окремих регіонів.

При цьому, в умовах багатопартійного хаосу ліберальної демократії правляча політична сила не те, що не може, але навіть не хоче вдаватися до здійснення якої-небудь більш менш масштабної творчої діяльності, реформ чи реконструкції, оскільки, якщо строк реалізації проекту перевищує залишковий час каденції, здобутки від такої діяльності легко можуть бути привласнені наступною політичною силою при владі. Таким чином, з кожним новим роком при владі правляча сила стає все менш зацікавленою в якій би то не було творчій активності, побоюючись, що її результатами у скорому майбутньому скористаються конкуренти. Це, загалом, орієнтує на пасивність держави в умовах лібералізму, демократії, багатопартійної системи та робить її нездатною до реалізації масштабних проектів чи хоча би здолання кризи. Водночас, «мінімальна держава» жодною мірою не перешкоджає домінуванню олігархії, як нового економічно-панівного класу в умовах буржуазної суспільно-економічної форма-

ції. Зрозуміло, що за таких обставин про «якісь там» інтереси суспільства не йдеться. При цьому, ідеологічною ширмою вказаним вище обставинам служить демагогія про примарну «невидиму руку ринку», яка нібито сама все врегулює і розставить по місцях, як це пропагували деякі економісти далекого і близького минулого, зокрема 90-х рр. ХХ ст. ...

Разом із тим, необхідно зауважити, що положення класичного лібералізму щодо «мінімальної держави», «нічного сторожа» тощо давно себе вичерпали та були скомпроментовані численними кризами, ними породженими (наприклад, Велика Депресія 1929-1933 рр.). Тож, не дивно, що Ліберальна партія Великої Британії впродовж останнього століття жодного разу не перемагала на виборах і не формувала уряд. При цьому, слід розуміти, що сьогодні нерегульована ринкова економіка зазнає все більшої критики, адже «невидима рука» є ефективною далеко не завжди. Дж. Сорос влучно зауважив: «Фундаменталісти вважають, що ринок зорієнтовано на рівновагу і що переслідування учасниками ринку особистих інтересів найбільшою мірою відповідає інтересам суспільним. Це неправильно, оскільки від кризи фінансові ринки завжди рятувало втручання влади» [8; 9]. З цього приводу президент Франції Н. Саркозі у жовтні 2008 р. підсумував: «Ідея, що ринки завжди праві, – безумна ідея... Ідея невтручання держави померла. Ідея всемогутніх ринків померла» [8; 9].

Варто зазначити, що на відміну від «молодих незалежних демократичних держав» третього світу, у цивілізованих країнах втручання держави в економіку стало поступово відроджуватися ще після Великої Депресії 1929-1933 рр., коли теорія і практика зійшлися на тому, що державі належить певна, вельми значна, ніша в економіці. Так, Дж.М. Кейнс та його послідовники вважали, що державне регулювання ринку – необхідна умова розвитку економіки, при цьому, втручання держави в економіку має бути кон'юнктурним і довгостроковим [10, с. 27], що необхідно використовувати унікальні можливості держави, як інституту, організації, суб'єкта відносин [11, с. 149], адже можливість ринкової системи оптимально використовувати людські й матеріальні ресурси є досить сумнівною [12, с. 22].

В.С. Філонич мудро стверджує, що теорії вільного ринку «з його невидимою рукою» (автор – А. Сміт) було нанесено три нищівні удари: 1) представниками «Німецької історичної школи» на чолі з Фрідріхом Лістом (котрий був одним із засновників камералістики як сукупності наук про управління державою, яку він вважав головним інструментом у системі суспільних явищ); 2) Дж. Кейнсом (чій ідеї було покладено в основу Нового курсу Ф.Д. Рузвельта) та його послідовниками (С.С. Кузнецем, П.Е. Самуельсоном, Дж. Тобіном, Дж.Е. Мідом, Р.М. Солоу, Ф.Е. Модильяні, Л.Р. Клейном (усі – Нобелівські лауреати); 3) економістами та діячами СРСР, при чому, історичний досвід централізованого управління і планування, який було напрацьовано та накопичено в СРСР, було вельми ефективно використано у капіталістичній системі, особливо у Франції, Японії та Італії [13, с. 68-70].

Таким чином, державне втручання зумовлене необхідністю досягнення балансу економічних інтересів у країні, який, як відомо, робить суспільство стійкою, врівноваженою, і, разом із тим, придатною для розвитку системою. Держава взаємодіє з ринком, допомагаючи його розвитку й удосконаленню, а також заміщаючи, пом'якшуючи та попереджаючи його провали. Недаремно певне втручання держави в економіку мало й має місце у багатьох країнах світу – у Франції (дирижизм, індикативне державне планування), Китаї (п'ятирічні плани), В'єтнамі, на Кубі, в Південній Кореї, Тайвані (де при ринковій економіці мають місце такі вияви планування як розподіл інвестицій, субсидування експорту та ін.) [12, с. 22-23]. У країнах Перської затоки держава володіє монополією на розробку родовищ нафти й газу, у скандинавських країнах держава стягує високі податки для забезпечення високих соціальних стандартів, а також володіє багатьма монополіями тощо.

У свою чергу, С.П. Сисягін вказує, що навіть «У західних країнах існує думка, що не всупереч, а саме завдяки широкому й умілому втручанням держави в ринкові відносини багато країн досягли тих економічних і технологічних висот, на яких вони зараз знаходяться» [12, с. 24].

Також, варто згадати, що ще М.М. Коркунов зазначав, що визнання головною ціллю держави здійснення благоденства властиве поліцейській державі [14, с. 53]. При цьому, зауважимо, що таке «здійснення благоденства», або, кажучи більш сучасною мовою, побудова соціальної держави, йде на користь не тільки окремим підопічним підданам, але й суспільству в цілому, оскільки ще Аристотель вказував, що ідеальною формою політичного ладу є політія, тобто переплетення демократії та олігархії, де багаті замирюються з бідними шляхом зростання середньої верстви населення [15], що сприяє забезпеченню стабільності у суспільстві, оскільки основною причиною заворушень і переворотів у державі є відсутність належної рівності [16, с. 67].

Тож, зазначимо, що за сучасних умов побудова соціальної держави тісно споріднена з ідеями держави загального благоденства, патерналістської, етатистської держави та необхідна для забезпечення суспільної рівноваги.

Нагадаємо нашим читачам, що етатизм – це політична теорія, що розглядає формування держави як вищий етап суспільного розвитку; політика активного втручання держави в усі сфери життя суспільства [17, с. 291]; «пом'якшена форма державного господарства, яка не є повний державний соціалізм, але яка забезпечує планомірне державне керівництво економікою, особливо завдяки тому, що держава володіє найголовнішими галузями промисловості» [18, с. 201]; «система, у межах якої держава здійснює пряме втручання в економічну сферу» [19].

При цьому, етатизм, як вимога сильної держави, антидемократична, антиліберальна доктрина [20, с. 289], антипод анархізму [21, с. 367], близький до консерватизму, авторитаризму та інших течій, які виступають за піднесення авторитету держави, визнання її великої цінності, посилення державної влади, розширення функцій держави та, зокрема, її втручання в економіку, та заперечують проти надмірного поширення свободи, лібералізму, анархізму, нерегульованої ринкової економіки тощо.

Основні положення етатистського вчення про державу, як найвищу цінність, містяться у працях Н. Макиавеллі, Т. Гоббса, Г.В.Ф. Гегеля [22, с. 111-112] та інших мислителів, хоча остаточно етатистська ідеологія сформувалася у ХІХ ст. як реакція у відповідь на програму лібералізму. Мислителі тієї епохи протиставили лібералізму наступні ідеї, що сьогодні стали класичними принципами етатизму: провідна роль держави в духовних, політичних та економічних процесах [23, с. 65; 24], а також у галузі правотворення [25, с. 231]; визнання держави джерелом розвитку [23, с. 65; 26, с. 236]; необхідність активного впливу на всі сфери суспільного буття, внаслідок відсутності у суспільства здатності до справедливого самоуправління; державний інтвенціонізм – політика державного регулювання соціально-економічних процесів; патерналізм [27, с. 115-116] та ін.

Тож, необхідно підтримати думку В.С. Філонича про те, що «головним фактором та умовою виходу (України з кризи) є ефективне, комплексне науково обгрунтоване застосування концепції економічного етатизму» [13, с. 68-70].

Зауважимо, що свого часу держава виникла саме для вирішення певних проблем суспільства, тож, було би нелогічно відмовлятися від її послуг та потенціалу у сучасності, коли антропогенне навантаження на природу постійно збільшується, життя суспільства стає більш складним, зростають вимоги населення до якості життя. Зрозуміло, що все це потребує посилення державного регулювання.

Таким чином, майбутнє держави і суспільства ми пов'язуємо з реалізацією політики етатизму та, зокрема, таких її економічних складових, як протекціонізм, меркантилізм, автаркія, підтримка національного виробника, забезпечення позитивного сальдо в експортно-імпортній діяльності, розвиток народного господарства на основі державного програмування, державний монополізм та активна діяльність держави в основних галузях народного господарства, належність державі певних (найважливіших і найприбутковіших) галузей економіки, поєднання елементів планової і ринкової економіки, коли другорядні сфери, які не є критичними для життєздатності та ефективного функціонування держави, можуть зазнавати значного впливу середнього і малого бізнесу та ін. Вважаємо, що за таких умов держава могла би перетворитися з зебрака на найбагатшого і найефективнішого суб'єкта господарювання, який виробляє та володіє достатнім обсягом благ для забезпечення гідного рівня життя своїх громадян та здобуття належного місця на світовій арені.

Отже, держава, яка прагне існувати в майбутньому та зберігати гідне місце на політичній карті світу, повинна займати активну позицію в сфері економіки, оскільки, таким чином, вона не тільки формуватиме міцну матеріальну основу, набуватиме могутності, володітиме цінністю в очах народу, але й сприятиме згуртуванню останнього в єдину спільноту завдяки утвердженню державницької ідеології, розвитку міжрегіональних господарських, економічних та інших зв'язків. На нашу думку, це більш дієва, а, головне, прагматична основа для єднання і консолідації, ніж гасла на кшталт «Мир – халупам, війна – палацам!», «Свобода або смерть», «Армія, мова, віра», «Слава нації – смерть ворогам!» та ін.

У цьому контексті слід додати, що для попередження революцій державі слід подбати і про те, щоб перенаправити активність і турбулентний рух маргінальної частини населення, осіб з низькою соціальною відповідальністю з руйнівної діяльності на досягнення певних суспільно-корисних цілей. Варіанти можуть бути різні – від колоніальної чи неокolonіальної експансії, як це роблять великі капіталістичні держави, до освоєння районів з особливими природно-кліматичними умовами, проведення полярних експедицій, втілення екопроектів, масштабних національних програм будівництва, зокрема

доріг, заводів, фабрик тощо. Таким чином, розвиватимуться міжрегіональні зв'язки, досягатиметься економічний ефект, та й гіперактивні особи знайдуть корисне застосування своєї енергії.

Загалом же, необхідно згадати, що доволі часто держава тоталітарного патерналізму, що проводить етатистську економічну політику (Третій Рейх, СРСР, Китай та ін.), не тільки може успішно претендувати на світове панування, але й володіє значно вищим рівнем ефективності та легітимності, ніж країна голодної демократії і ліберальної байдужості.

В цьому контексті варто звернути увагу на дивну ситуацію, а саме: особи і партії, які сповідують різноманітні ліберальні чи лібертаріанські ідеї і негативно, навіть зневажливо, оцінюють державу, чомусь активно наввипередки рвуться до влади. Очевидно, річ у тім, що причетність до влади в умовах панування партій лідерського типу відкриває додаткові можливості для особистого збагачення, одержання пільг, переваг, привілеїв та різного роду бонусів за рахунок держави і суспільства.

Тож, різноманітним реформаторам слід пам'ятати слова Е. Берка: «ідея наслідування забезпечує вірний принцип збереження і передачі і не виключає принципу удосконалення, залишаючи вільним шлях набуття та зберігаючи усе цінне, що набувається» [28; 29, с. 100]. Тому всі перетворення мають здійснюватися на основі попереднього досвіду, на попередніх авторитетах та зразках [28; 29, с. 97-98].

Підсумовуючи викладене, слід згадати слова А.Ф. Крижановського про те, що «Історія свідчить, що найбільших економічних (не кажучи вже про військові) успіхів досягали народи, які вирізнялися саме у царині організованості і впорядкування своєї життєдіяльності» [30, с. 174]. При цьому, очевидно, такі успіхи мали місце завдяки активній економічній діяльності держави, захисту національних економічних інтересів, як, це, зокрема, робили Англія з часів Кромвеля, Франція з часів Кольбера (і Людовіка XIV), Німеччина, Франція, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія кінця XIX ст. та ін. [31].

Важлива роль у контексті забезпечення стабільності і процвітання суспільства належить й питанням формування державницької ідеології та переконання основної маси населення. Річ у тім, що будь-який, навіть найбільш стабільний, ефективний та антропоцентрично налаштований режим завжди можна досить легко повалити, і тим самим зруйнувати державність та знищити добробут суспільства і громадян, якщо знайти купку невдоволених фанатиків чи запродавців, які своїми незаконними насильницькими діями спровокують працівників правоохоронних органів на правомірне застосування сили і спецзасобів, а потім галаслива преса донесе це суспільству як вияв надмірної жорстокості правлячого «диктаторського» режиму, який «безжалюбно розправляється з власним бідолашним народом». Тож, держава повинна вживати заходів для того, щоб переважна більшість населення розуміла, що є благом для держави і суспільства, а що несе їм нещастя та занепад, і, таким чином, не підтримувала революційні рухи і не брала участі у масових заворушеннях, що дало би змогу державі швидко припинити бунти і повстання.

Тож, державі необхідно подбати про те, щоб мати сприятливий імідж в очах народу і високий ступінь легітимності. В даному контексті, окрім успішної патерналістської соціально-економічної політики, яка дарує громадянам добробут, державі слід приділити чільну увагу питанням формування державницької ідеології та виховання населення, насамперед молоді, на її постулатах. При цьому, важливою складовою формування консолідованого суспільства є розумна зважена культурна й освітня політика, створення справжнього міжетнічного консенсусу та злагоди різних соціальних груп на духовній основі вітчизняної державності.

Беручи до уваги влучний вислів видатного французького філософа XX ст. А. Камю про те, що «Кожен революціонер закінчує як кат або як еретик» [32, с. 312; 33, с. 694], стає очевидним, що всіляке прославляння різноманітних революцій давнини і сучасності вбачається недоречним не тільки для суспільства, але, насамперед, і для самої влади, звідси, якщо вона не хоче повторити долю «солдатських імператорів» часів «Кризи III століття», коли в Римській імперії «упродовж п'ятидесятиріччя, з 235 до 284 р., на імператорському троні побували 29 «законних» монархів, не рахуючи ще більшої кількості «незаконних» узурпаторів, що з'являлися в різних областях Середземномор'я. З них тільки один загинув, так би мовити, природною смертю – в бою із зовнішнім ворогом, інші були по-звірячому вбиті заколотниками, багато хто з імператорів «правив» впродовж кількох місяців» [34, с. 315].

Тож, держава повинна висвітлювати та пояснювати народу всі ті жахи та біди, до яких призвели революції давнини і сучасності. Зазначимо, що ця порада є однаково цінною, як для держави і суспільства в цілому, так і для кожного окремого революціонера і політика, яким не слід забувати вислів відомого діяча часів Французької революції, лідера партії жирондистів П.В. Верньо (1753-1793), страченого на гільйотині: «Отже, громадяни, слід побоюватися, що революція, як і Сатурн,

послідовно пожере всіх своїх дітей і, нарешті, породить деспотизм з лихами, які його супроводжують» [35, с. 37].

Таким чином, офіційна ідеологія та виховання повинні переконати громадян в справедливості тієї незаперечної істини, що їхнє щастя та безпека цілком і повністю залежать від держави, що гарантує їх особисті права та загальнонаціональну стабільність, як запоруку розвитку суспільства.

У результаті формування консервативного світогляду суспільства, люди нарешті повинні зрозуміти, що ретельне обмірковування, помірність, відданість принципам предків, вроджена гідність, мудрість та добродішність, належність влади благородним та освіченим людям, повага до власності, благородство і релігія, освячення держави забезпечують суспільство від безпорядків та ексцесів духу безмежної свободи, невмілого реформаторства, деспотизму влади, необдуманості та поспішності рішень, як про це пише Е. Берк [28; 29]. При цьому, не слід побоюватися закостенілості старих порядків, адже «Упередження корисні, у них сконцентровані вічні істини і добро, вони допомагають людям, які вагаються, прийняти рішення, роблять людські чесноти звичкою...» [28; 29, с. 164].

Таким чином, держава повинна прищепити громадянам консервативні цінності, основними серед яких заслужено вважаються релігійні та духовні цілі політичної діяльності; культ моральності, авторитет школи, сім'ї і церкви; культ традицій, національної культури, патріотизм; пріоритет інтересів держави перед інтересами індивіда; сильна ієрархічна держава; конкретно-історична визначеність рівня прав і свобод; прагматизм; здоровий глузд, поступовість та обережність змін [36, с. 130] тощо.

При цьому, на обґрунтовану критику заслуговують такі консервативні антицінності, як атеїзм, матеріалістична орієнтація політики; моральний релятивізм; культ розуму; антитрадиціоналізм, універсалізм, космополітизм; пріоритет інтересів індивіда перед інтересами держави, індивідуалізм, рівність; культ особистих прав і свобод; прихильність до теоретичних моделей, культ змін, революція [36, с. 130] тощо.

Таким чином, підсумовуючи викладене, зазначимо, що для забезпечення стабільності, як запоруки технологічного і економічного розвитку та процвітання суспільства, необхідна стійка держава та державна влада, формування яких тісно споріднене з такими обставинами, як: а) сформований середній клас; б) наявність зрілого громадянського суспільства; в) планомірний розвиток політико-правових та суспільно-економічних інститутів; г) активна роль держави в економіці, що пов'язана із належністю державі значної частини засобів виробництва, майна та національного багатства, що інтенсивно розвивається та використовується на благо всього суспільства; г) формування сприятливого іміджу держави в очах народу за допомогою переконання, пропаганди та розвитку лояльної до держави правової культури, що ґрунтується на засадах етатизму і консерватизму; д) реальна належність державі монопольного права на застосування насильства щодо суспільно-небезпечних елементів, які загрожують безпеці та стабільності суспільства; е) належність влади певному класу (стану), рід занять якого спрямований на виконання найважливіших завдань і функцій даної держави та реальна відповідальність його представників; є) наявність відповідних конституційно-правових механізмів, які забезпечують стабільність тощо.

На останок, наведемо ще одну безсмертну мудрість Е. Берка: «Обережність, обачність, моральність були керівними принципами наших предків навіть у момент найбільш рішучих дій. Давайте наслідувати їх обережність, якщо ми хочемо зберегти отриману спадщину» [28; 29, с. 357-358].

Отже, підсумовуючи викладене, ми дійшли таких **висновків**:

1. Держава повинна будуватися не на фантастичних ідеях та революційних новаціях, а на реальному фундаменті, яким є сила держави, державний апарат, силові структури, правоохоронні органи, які необхідні для утвердження влади та втілення у життя її владних рішень. Так, історія свідчить, що поява практично будь-якої держави пов'язана з певним завоюванням. Тож, насильство не тільки породжує державу, але і залишається її іманентним фундаментом впродовж всього її існування. При цьому, є всі підстави стверджувати, що примус і насильство, які діють в правовому полі, – це основа, що забезпечує здатність держави здійснювати владарювання та виконувати свої завдання і функції, зокрема такі як забезпечення миру, порядку і добробуту суспільства.

2. Враховуючи особливу суспільну значущість державної влади, владарювання (насамперед, державне управління і військова служба), в ідеалі, повинно здійснюватися на аристократично-меритократичних засадах. При цьому, права владарюючих повинні врівноважуватися їх обов'язками, а привілеї – корисністю функції, здійснюваної на благо суспільства. Водночас, навіть перебування при владі «поганого» правителя є значно кращим, аніж авантюрні спроби його повалення шляхом революції, що сіє хаос, розхиляє суспільство та знищує державність.

3. У більшості випадків, нова влада, сформована революційним шляхом, є нежиттєздатною, оскільки не володіє жодним із наведених Г.Ф. Шершеневичем джерел сили держави: військо та військова дисципліна першими приходять у занепад; божественний ореол влади та традиції відмітаються; нові владарюючі або не володіють матеріальним багатством, для захоплення якого вони й очолюють революцію, або не поспішають використовувати його в інтересах суспільства; державна організація в першу чергу знищується революцією; співчуття населення зберігається лише упродовж нетривалого часу, поки нова влада не встигне дискредитувати себе недолюбленими чи клептократичними діями.

4. Певні шанси на успіх можуть мати військові перевороти, за яких влада переходить до тих, хто, хоча би теоретично, спроможний її утримати. Така новосформована влада сама є військом і має військову дисципліну та може спиратися на такі допоміжні фактори, як божественний ореол влади, традиції, матеріальне багатство, державна організація, співчуття населення.

5. Враховуючи, що більшість негараздів, які спричинили революційну ситуацію, мають соціально-економічну природу, зрозуміло, що новій реформаторській владі слід починати з питань економіки, форм власності, типу виробничих відносин тощо, однак не з перерозподілу власності, що викличе відчайдушний опір тисяч і мільйонів законних і незаконних власників, що призведе до громадянської війни, в якій загине безліч людей, а країну буде спустошено.

6. Отже, якщо неможливо оперативно провести спецоперацію з винищення старої клептократичної політичної та економічної псевдоеліти та націоналізації її майна, поміркованому режиму слід подбати не про відібрання наявних засобів виробництва і власності, а про створення великої кількості нових об'єктів, які би склали основу економічної могутності та панування держави і процвітання суспільства. А для цього необхідний тривалий шлях еволюційного розвитку, що потребуватиме зусиль кількох поколінь, політичної стабільності і спокою, тобто відсутності революцій.

7. Враховуючи, що саме держава сприяє формуванню народу як єдиної політичної спільноти, надзвичайно важливою її задачею є згуртування колись об'єднаних силою розрізнених територій і людей (родів, громад, племен, етносів, народів) під єдиною владою в межах певних кордонів за допомогою налагодження і розвитку внутрішніх міжрегіональних економічних і господарських зв'язків, що мають забезпечити добробут суспільства.

8. Таким чином, ліберальний курс т.зв. «мінімальної» держави є згубним (якщо тільки він не є ширмою для зовнішньої експансії і прив'язки слабших держав до «економічної метрополії»), оскільки він унеможливує розвиток міжрегіональних економічних і господарських зв'язків всередині держави, що виключає її єдність, згуртованість, ефективність і, взагалі, здатність до розвитку і процвітання. Водночас, послаблення державних інститутів за ліберальної моделі забезпечує повну залежність держави від «іноземних партнерів» і є неймовірно вигідним для панування клептократії та олігархії (які безкарно розтягують народне господарство, засоби виробництва, майно і всю державу). Саме тому країнам третього світу в умовах буржуазного суспільства й епохи первісного накопичення капіталу активно нав'язується лібералізм.

9. Упродовж останнього століття цивілізовані країни світу все далі і далі відходять від ліберальної політики та визнають необхідність державного втручання в економіку, що підтверджує досвід скандинавських країн, Франції, Японії, Італії, В'єтнаму, Південної Кореї, Тайваню, Куби, а також таких держав, як етатистська Туреччина, Третій Рейх, СРСР, Білорусь, Китаї, країни Перської затоки, Лівія (до 2011 р.) тощо. До того ж, систематичні поразки на виборах Ліберальної партії Великобританії, досвід здолання Великої Депресії 1929-1933 рр. (зокрема у США і Німеччині), теоретичні напрацювання економістів «Німецької історичної школи», зокрема Ф. Ліста, СРСР, а також Дж. М. Кейнса та його послідовників, зрештою історичний досвід європейських країн часів абсолютизму і становлення колоніальних імперій тощо підтверджують доречність антиліберальної політики.

10. З часів Аристотеля відома думка про те, що держава з міцним середнім класом і приблизно рівним достатком основної маси народу найменше схильна до заворушень і революцій. Таким чином, варто вказати, що важливу роль у плані забезпечення суспільної стабільності та особистого благополуччя громадян відіграє соціальна держава, яка, насправді, є тісно спорідненою з ідеями держави загального благоденства, патерналістської, етатистської держави.

11. Враховуючи, що держава, як така, виникла саме для вирішення певних проблем суспільства, було би нелогічно відмовлятися від її послуг і потенціалу у сучасності, коли антропогенне навантаження на природу постійно зростає, а життя суспільства – ускладнюється. Тож, майбутнє держави і суспільства ми пов'язуємо з реалізацією політики етатизму та, зокрема, таких її економічних скла-

дових, як протекціонізм, меркантилізм, помірна автаркія, підтримка національного виробника, забезпечення позитивного сальдо в експортно-імпортній діяльності, розвиток народного господарства на основі державного планування, державний монополізм та активна діяльність держави в основних галузях народного господарства, належність державі певних (найважливіших і найприбутковіших) галузей економіки, поєднання плану і ринку та ін. Етатистська держава не лише формуватиме міцну матеріальну основу, набуватиме могутності, володітиме цінністю і легітимністю в очах народу, але і сприятиме згуртуванню останнього в єдину спільноту завдяки розвитку міжрегіональних господарських зв'язків.

12. Глоризація різноманітних революцій, повстань, бунтів і заколотів давнини і сучасності вбачається недоречною і недолугою. Суспільству вона загрожує хаосом, розбратом і розрухою, а владарюючим – повторенням долі давньоримських солдатських імператорів III ст.н.е., які приходили до влади шляхом перевороту тільки для того, щоб через кілька місяців загинути від отрути чи кинджала заколотників. Таким чином, держава повинна формувати суспільну свідомість на засадах етатистської ідеології і консервативних цінностей, тим більше, що щастя і безпека громадян, насправді, цілком і повністю залежать від держави, що гарантує порядок і стабільність, як запоруку розвитку суспільства та накопичення його матеріальних і духовних благ.

13. Крім того, важливими засадами формування консолідованого, соціально-захисного суспільства і попередження революцій є: забезпечення належних соціально-економічних умов; сформований середній клас; зріле громадянське суспільство; активна роль держави в економіці; формування сприятливого іміджу держави; реальна належність державі монопольного права на застосування насильства; елітарна організація управління, піднесення статусу військових і чиновників та належність влади певному класу, який професійно виконує найважливіші завдання і функції даної держави та реально відповідає за свої дії; наявність відповідних конституційно-правових механізмів тощо, а також перенаправлення турбулентного руху найбільш маргінальної частини населення з руйнівної діяльності на досягнення певних суспільно-корисних цілей – освоєння територій, реалізація загальнонаціональних проектів тощо.

Перспективним напрямком подальшої розробки відповідної проблематики вбачається детальне дослідження основних засад практичної реалізації вищезазначених рекомендацій.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне право: навчальний посібник / за ред. М.В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
2. Макиавелли Н. Государь; Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2008. 272 с.
3. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Выпуск первый. Москва: Издание Бр. Башмаковыхъ. 1910. 813 с.
4. Гумплович Л. Общее учение о государствѣ. Санкт-Петербургъ. 1910. 516 с.
5. Оборотов Ю.Н. Содержание аксиосферы государства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 40. С. 223-231.
6. Кухта Б. Аристократія / Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / за ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 2003. С. 28-29.
7. Оборотов Ю.Н. Современное государство: основы теории: учебный курс. Одесса : Астропринт, 1998. 132 с.
8. Оверченко М. Рынок кончился. Экономика. Экономическая теория. Ведомости. 2009. № 25 (1) февраль. С. 1.
9. Оверченко М. Рынок кончился. *Finance.ua*. 10.01.2009. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/148439/гупок-konchilsya> (дата обращения: 04.12.2021).
10. Архитектор макроэкономики (Джон Мейнард Кейнс и его макроэкономическая теория) / Г. Пайда и др. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997.
11. Collected Writing of Maynard Keynes / editor Donald Moggridge. London : Cambridge University Press, 1980. Vol. 25.
12. Сисягин С.П. Современные взгляды на государственное регулирование рынка. *Ветеринарная патология*. 2005. № 4. С. 21-24.

13. Филонич В.С. Экономический этатизм/ *Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Серія: Економічні науки*. 2005. 8, № 1-2. С. 68-70.
14. Коркуновъ Н.М. Русское государственное право. Т. 1. Введение и общая часть. Издание шестое, под редакцией и съ дополнениями М.Б. Горенберга, приватъ-доцента С.-Петербургскаго Университета. Санктъ-Петербургъ : Типографія М.М. Стасюлевича. Вас. остр., 5 л., 28. 1909.
15. Мироненко О.М. Арістотель / *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1: А – Г. URL: <https://leksika.com.ua/18780226/legal/aristotel> (дата звернення: 24.12.2021).
16. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсесянца. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2006. 944 с.
17. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.
18. Köst E. Juristisches Wörterbuch. Bremen, 1961.
19. La Grande Encyclopédiques Larousse. 1961. Т. 4. Art. «Etatisme».
20. Большая советская энциклопедия: в 30 томах / гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 3-е. Москва : Советская энциклопедия, 1978. Т. 30. Эклибрис – Яя, 1978. 632 с.
21. Лисенков С.Л. Этатизм / *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1999. Т. 2: Д – Й. С. 367.
22. Мамут Л.С. Этатизм и анархизм как типы политического сознания (домарксистский период). Москва : Наука, 1989. 256 с.
23. Мюллер А. Элементы государственного искусства. Санкт-Петербург, 1809.
24. Фихте И.Г. Замкнутое торговое государство. Москва, 1923.
25. Штаммлер Р. Закономерность правового порядка и народного хозяйства. Киев, 1904.
26. Чичерин Б.Н. История политических учений: в 5 т. Москва, 1877. Ч. 4. 614 с.
27. Щекотихин В.Н. Этатизм и его роль в укреплении современной государственности: зарубежный опыт и российские тенденции. *Вестник ВолГУ. Серия 4*. 2008. № 1 (13). С. 115-122.
28. Берк Э. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию / сокращенный перевод с английского Е.И. Гельфанд. Москва : Рудомино. 1993. 144 с.
29. Берк Э. Размышления о революции во Франции и о прениях в некоторых лондонских обществах касательно сего события, содержащиеся в письме, предполагавшемся быть отправленным некоему благородному господину в Париж / пер. с англ. С. Векслер / под ред. А. Бабича. London: Overseas Publications Interchange Ltd, 1992. 411 с.
30. Крижановський А.Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2009. 469 с.
31. Менделеев Д.И. О покровительственной системе. Письмо Николаю II (июнь 1897 г.) / Документ хранится в Музее им. Д.И. Менделеева при Ленинградском Государственном ордена Ленина университете им. А.А. Жданова под №№ Ю37П и 1050/6.
32. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / перевод с французского. Москва : Политиздат, 1990. 415 с.
33. Душенко К.В. Большая книга афоризмов. Издание 6-е, исправленное. Москва : Издательство ЭКСМО-Пресс, 2002. 1056 с.
34. История Древнего Рима: учебник для вузов по специальности «История» / В.И. Кузищин и др.; под ред. В.И. Кузищина. 4-е издание, переработанное и дополненное. Москва : Высшая школа, 2000. 383 с.
35. Histoire de la Révolution de France: précédée de l'exposé rapide des administrations successives qui ont déterminé cette Révolution mémorable. Garnery, 1797. 410 p.
36. Гусев В.А. Консервативные идеологии. *Социс*. 1994. № 11. С. 129-135.